

INDIAN STREAMS RESEARCH JOURNAL

maharaYTatila baca t gaT caLvaLI sadBaat maihlaa AaiqaK iva kasa
mahamaDLaca³maaivama'yaagadana

sahaNa saapana sapt

pleca .DI saSaaQak ivaVaqaI pdvyaItr AqaSaas~ saSaaQana kd,
Aabaasaahba garvaar mahaivaValaya, kva raD, pNa .

Ikjk'k %&

Baartiya saivaQaanaana idlala malaBat h@k va AiQakar ha maihlacyaa iva kasaacaa payaa Aah . Baartilaa svaaT Hya imaLalyaana tr iva kasaacal piEyyaa Kyaa Aqaana gaamaNa BaagaamaQya sa\$ Jaalal . yaamaQya maihlaca yaagadana far maaz Aah . maihlaa baca t gaT saKlpnaa Da . mahmad yanasa yaanal baagala dSaamaQya rabaivalal Asana maihlacal jagatila savaat maazl bak nhNana 'gaamaNa bakcyaa' maaQyamaa tna hi caLvaL jdyasa Aalalal Aah . Iyaatna maihlaa svayasahayya ta baca t gaT h maihlacyaa savaagalNa iva kasaasaazl ek far maaz pBaaval saaQana nhNana pZ Aalalal Aah . baagala dSacyaa Qatlvar bahsa#ya dSaa t yaa caLvaLica AnaKrNa ha } na Baartat va maharaYTtilla savaca ijaIhyaamaQya maihlaa baca t gaT cal caLvaL sa\$ Jaalalal Aah . maharaYT/h pragaamal ivacaaraca rajya Asana maharaYT/ha sana 1994 maQya savaKya maihlaa QaarNa jaahlr k\$na sapNa BaartBar maagadSana kla Aah . maagalla kahl vaYaapasana rajyaamaQya maihlaa saxamaIkrNaaca vaar jaarat vaah t Asana maihlaa AaiqaK iva kasa mahamaDLacyaa maaQyamaa tna gaavaagaaval, vaaDivasIyaavar maihlaa baca t gaT tyaar Jaala Aah . maihlaa baca t gaT caLvaL maharaYTtilla gaavaagaavaa t \$javana maihlaana AaiqaKdYTyaa sanaQd krNyaasaazl maaivama ja pyalna kla t kat kaspd Aah .

prvalalca Sabd Á maaivama, maihlaa baca t gaT, maihlaa saxamaIkrNa .

maharaYTilla bacat gaT caLvaLi sadBaat maihlaa Aaiqak ivakasa
mahamaDLaca³maavama' yaagadana

iLrkouk %&

sana 1975 yaa AattrraYT/ya maihlaa vaYaapasana bahsa#ya dSaa t maihlaa caLvaL va samaaja pirvatnaacal naadl sa\$ Jaalal . AaiSayaa KDatilla maagaasa raYT/hNana AaLK AsaLalyaa baagalaa dSaaTilla AqaSaas~ ivaYayaaca paQyaapk va naabala prskaraca maanaKrl Da . mahammad yanasa yaanal sana 1976 maQya maihlaa bacat gaT caLvaLlcal mahtmaZ ravalal . maihlaa bacat gaT mhNaja "Aaiqak parthHyaa tna Aaiqak svaathHyaaKD, pravalabanaaKDna svaavalabanaaKD, svaavalabanaaKDna pgaatikD jaaNyaa kirta svayasaftina, sahmatina va ekivacaarana ek~ yavana sqaapna klalaa garja maihlaacaa gaT haya . " maihlaa bacat gaT caLvaLlca Aadya pNa t Da . mahammad yanasa yaanal baagalaa dSaa t sa\$ klalal hl caLvaL Aaja Baarta t ivaSaYa tA gaamaINa Baagaat yaSasvalpNa \$jalalal Aah . BaartanaQya svaathHyaa tr maihlaa saxamaikrNaasaaZi Anak Saasaikya yaa janaa rabaivaNyaa t Aalyaa . AaQapdSa, krL, tamalLnaaD va maharaYT/ya rajyaa t bacat gaT cal saklpnaa payaagik tliavaar rabaivaNyaa t Aaal . sana 1992 maQya naabaaDna pZakar Ga } na sa\$ klalyaa svayasahayyaa t bacat gaT bak salagnata kayaEmaana caagalalca pga ti klalal Aah . samaaja tilla maihlaanaa maanaaca sqaana paPt k\$na dNyaasaaZi Baart AaiNa baagalaa dSa saar#yaa raYT/hal maihlaa bacat gaTacyaa maQyamaa tna AitSaa maihlaaca pa } la]calalyaamaL gaamaINa va maagaasa Baagaatilla kmaL]lipna AsaNaa¹yaa maihlaanaa samaajaamaQya maanaana rahNyaaal savaNaaQal paPt Jaalalal idsana ya t . tsaca maihlaa bacat gaTacyaa maQyamaa tna Aaja sapNa jagalaa bacatilla mahliya pTla Aah . maihlaacyaa saiEya sahBaagaamaL gaamaINa Baagaat gaavaagaaval bacat gaT calLvaL jaamaana vaaZt Asana gaamaINa Baagaacaa cahra¹maahra badlat Aah . bacat gaTanaL bacatilyaa savayal barabarca svayara jagaar , saGaTnaSa@ti va svaivaKasa krNyaaal prNa maihlaanaa imaLt Aah . Ilyaa tna maihlaaca Aaiqak, saamaaijak, rajakly va SaxaiNak pirvatna hat Asana Aqavyavasqat nava ivacaar, naval maanaikta psqaapt hat Aah . bacat gaTanaL ptinaatiWar rajagaar inamaNa havana bacat gaTacyaa Aaiqak]laaZalal tna gaamaINa Aqavyavasqaa sanaQd hat Aah . bacat gaT caLvaLit Saasana, ASaasaikya sasqaa, baka tsaca svayasaval sasqaa mahliyaal Bainaka par paDt Aah . maharaYT/t bacat gaT caLvaLit maihlaa Aaiqak ivakasa mahamaDLaca³maavama' kaya Agasar Aah .

2' Ji_YT AaiNa saSaaQana pQdtl A

psstt laKacal Ji_YT AaiNa saSaaQana pQdtl pZila pmaNa Aah .

1. maihlaa Aaiqak ivakasa mahamaDLaca³maavama' sva\$P, Ji_YT AaiNa kayapNaal spYT krNa .
2. maavama maharaYT/t sqaapna klalyaa bacat gaT cal yaa janaa inahaya pga ti kSal Aah, yaaca AByaasa krNa .
3. maihlaa Aaiqak ivakasa mahamaDL rabaiva t AsaLalyaa ivaivaQa yaa janaacaa AByaasa krNa .

psstt laK ilaiNyaaasaaZi pama#yaana iWtIlyaa maihtl va AakDvaarIcaa vaapr krNyaa t Aaalalaa Aah . iWtIlyaa maihtl va AakDvaarI ivaivaQa sadBa gaqa, inayatkaillak, maharaYT/cal Aaiqak pahNaI, maihlaa Aaiqak ivakasa mahamaDLaca vaaiYak va pga ti Ahvaala AaiNa ivaivaQa saktsqal [Ilyaa dI s~atamaQana krNyaa t Aaal Aah . sakila t maihtlca Saas~Iya vagakrNa, saarNalyana va ivaSlaYaNa krNyaaasaaZi SakDvaarI AaiNa pTilla vaaZ yaa saaQanaacaa vaapr krNyaa t Aaal Aah .

3' maihlaa Aaiqak ivakasa mahamaDLaca³maavama' sva\$P A

maihlaa Aaiqak ivakasa mahamaDL³maavama' ha maharaYT/Saasanaacaa Aigakt JpEina Asana AattrraYT/ya maihlaa vaYaacyaa inaimatana id. 24 f bavaarI 1975 rajal yaa mahamaDLacal sqaapnaa Jaalalal Aah . maihlaa Aaiqak ivakasa mahamaDL hl sasqaa gaamaINa va Sahrl Baagaat maihlaaca svayasahayyaa t bacat gaT sqaapna k\$na Ilyanaa piSaxaNa dNyaaca kaya krt . IlyaacapmaNa maavama maa ft maihlaa jaaNalva jaaga ti kayaEmaaca va maLacyaaca Aayaa jana kIa jaa t . bacat gaTanaa Aaiqak vyavahar, ihSaabaacyaa naadl va Atga t kja vyavahar Aadl sabaQal maagadSanaasah ivalitIlyaa sahayya imaLvana dNyaakrita sahKaya kIa jaa t . sana 2005 saalal 1956 cyaa kayaVatilla klama 25 nasaar 'naa na fa naa taTa' yaa tliavaar mahamaDLacal pnaarcanaa klal . maihlaacyaa savaagalNa ivaKasaaca mahliya va mahamaDLacal yaa kamaatilla tIprta Qyaanal Gavana maharaYT/Saasanaana Saasana inaNaya E . maavama 2001Ap . E . 10 id. 20 jaanavaarI 2003 nasaar mahamaDLalaa maihlaa ivaKasaacal rajyastriIya 'iSaKr sasqaa' mhNana Gaayal t kIa Aah . mahamaDLaca Qyaya 'icartr ivakasa piEya tna maihlaasaaZi saamaaijak, Aaiqak va rajanaatk nyaaya psqaapt krNa', h Aah .

4' maihlaa Aaiqak ivakasa mahamaDLaca]_Sa A

kvaL bacat gaT cal inaimatI mhNaja]_SaptI navh, tr bacat gaTacyaa maQyamaa tna svayara jagaar inamaNa k\$na bacat gaTatilla sadsyaanaa Aaiqak svaathHyaa imaLava yaa kirta mahamaDL satt JaTt Aah . varila Qyayaacyaa pttasaaZi piZila Ji_YT na jarsamaar zvana maavamaana Aapla kaya Aivart sa\$ zvalala Aah .

maharaYTtlla bacat gaT caLvaLi sadBaat maihlaa Aaiqak ivaKasa
mahamaDLaca³maavama⁷yaagadana

1. gaamaNa Baagaa tlla maihlaaca saGaTna krNa .
2. maihlaacyaa xama ta ivakisa krNa .
3. maihlaamaQya AaImaivaSvaasa vaaZivaNa .
4. J Vajaklya ivaKasa GaDvana AaNaNa .
5. rajagaaracyaa saQal va baajarpz yaacal saagaD GaalNa .
6. maihlaacaa iSaxaNa, sapli ti va salit t sahBaaga vaaZivaNa .
7. sqaayal ivaKasaasaazi svayasahayya ta bacat gaTanaa sasqaalimaK sva\$P dvana baLkT krNa .

5⁷ maihlaa Aaiqak ivaKasa mahamaDLacal rcanaa va kayapNaalal A

- kd va rajya Saasana prskt maihlaa saazicyaa ivaivaQa ivaKasaalimaK yaa janaakirta rajyastriya iSaKr sasqaa mhnana kaya krNa .
- svayasahayya ta bacat gaT, ivali tiya sasqaa, svayasaval sasqaa va Saasanaaca sabaQal t ivaBaaga yaacyaamaQya samanvayak sasqaa yaa naalyaana rajya stravar kaya krNa .

mahamaDLacyaa ma#yaa layaa pasana t ijalha kayaalayaapyat rcanaa va kaya pahta maavimaca ma#ya kayaalaya maba[yaqa Asana maharaYTtlla 34 gaamaNa ijalhyaa t SaaKa Aaht . maavimaf rabaivaNyaa t yaNaayaa sava yaa janaacal Ama labajaavaNaI ijalha kayaalayaacyaa maQyamaa tna hat . ijalha kayaalayaacaa pmaK mhnana ijalha samanvaya AaiQakari kama pahta . pilyak ijalha kayaalayaa tga sarasarli 8 t 9 laaksacailat saaQana kd³CMRC⁷ kaya rt Asana pilyak kdat 4 t 5 sahyaaignal yaa xai~ya kayakliya mhnana kama pahta . sahyaaignal gaava patLlvar gaT inaima ti, malaBat piSaxaNa va gaTaca sagaapna krNyaa kama krtat .

maavimacyaa ijalha kayaalaya maa ft svayasahayya ta bacat gaTavar AaQairt maharaYT/gaamaNa ptpvaza kayaEma, rmaa[maihlaa saxamalKrNa yaa janaa, kYal saPtk yaa janaa, maharaYT/rajya gaamaNa jalvanaanna ti AiBayaana, svayaisaQda, Anasaicat Jpyaa janaa Atga t, tjaivana maharaYT/gaamaNa maihlaa saxamalKrNa kayaEma, Alpsa#yaaK maihlaa saxamalKrNa kayaEma Aadl yaa janaacal Ama labajaavaNaI klal jaat .

6⁷ maavima AiNa maharaYTtlla maihlaa bacat gaT caLvaLi A

f la, Saah, AabaDkracal vacaairk prpra laaBalalyaa pragaamal maharaYTt maihlaa saxamalKrNaacaa pklp ha ti GaNyaa t Aalaa Aah . maihlaacyaa saxamalKrNaasaazi rajya Saasana nahmalca sakaraalimaK diYTKana zvana vagavagaLyaa maagaana Ilyanaa madt krt Asat . maharaYTIsaar#yaa pragaamal rajyaana saya@t raYT/sGaT Jaalalyaa GaDamaDicyaa paSvaBamalvar sana 1994 maQya pihla maihlaa QaarNa va sana 2001 maQya dsar maihlaa QaarNa jaahr klal hat . maihlaacaa savaagalNa ivakasa AiNa saxamalKrNaasaazi pagaitk diYTKana \$jaivaNa AiNa p\$YapQaana maanaikta badlaNa h Ji_YT najarsanaar zvana rajyaat itsar maihlaa QaarNa maagalla vaYal jaahr klal Asana maihlaanaa savaca xa~at samaana saQal idlal jaaNaar Aah . maihlaa bacat gaT caLvaLi tlla maavimacyaa kayaal dKla Gavana maharaYT/Saasanaana itsayaa maihlaa QaarNaacaa masada maavima kDna pNa k\$Na Ga tlaa Aah . maihlaa saxamalKrNaamaQya maihlaanal ek~ yaNa hl mahliavaal BainaKa Aah . maihlaanal ek~ yaNyasaazi svayasahayya ta gaT h caagalla maQyana Aah .

maihlaa bacat gaT caLvaLi maharaYTt ivaivaQa sasqaa kayart Asana maavimaca kaya dKla GaNyaa pa~ Aah . IlyamaLca maharaYT/Saasanaana maavima laa yaa caLvaLical rajyastriya iSaKr sasqaa⁷ mhnana GaYalt klal Aah . kd va rajya Saasanaacyaa maihlaa bacat gaT sakipnavar AaQairt ivaivaQa yaa janaacal Ama labajaavaNaI maavima kirt Aah . yaamaQya maharaYT/gaamaNa ptpvaza kayaEma, rmaa[maihlaa saxamalKrNa yaa janaa, kYal saPtk yaa janaa, maharaYT/rajya gaamaNa jalvanaanna ti AiBayaana, svayaisaQda, Anasaicat Jpyaa janaa Atga t, tjaivana maharaYT/gaamaNa maihlaa saxamalKrNa kayaEma, Alpsa#yaaK maihlaa saxamalKrNa kayaEma [. yaa janaacaa samaavaSa Aah .

t@ta E . 1 maQya 31 iDsabar 2014 AKr maavimana ivaivaQa yaa janaa Atga t sqaapna klalyaa bacat gaTaal va Ilyaa sahBaagal Jaalalyaa maihlaacal pvaga inahaya maihti dNyaa t Aalaa Aah . Ilyanaasaar 31 iDsabar 2014 AKr maavimana 69,570 maihlaa bacat gaTaal sqaapnaa klalal Asana IlyamaQya sava pvagaatlla 9,18,936 maihlaaca saGaTna Jaalala Aah . maavima rabaivat Asalalyaa ivaivaQa yaa janaa Atga t sqaapna klalyaa bacat gaTamaQya Anasaicat jaati, jamaa ti, [tr maagaasa vagalya, Alpsa#yaaK , BaT@yaa jamaa ti va [tr pvagaatlla maihlaacaa samaavaSa Asana Ilyaa ekNaSal Asalala pmaNa AnaEma 34 T@k, 16 T@k, 22 T@k, 5 T@k, 6 T@k va 17 T@k Asa Aah . maavima rabaivat Asalalyaa yaa janaapkl tjaivana pklp Atga t savea t jaast bacat gaTaal sqaapnaa Jaalalal Asana Ilyaa ekNa bacat gaTaal Asalala pmaNa 35 . 53 T@k evaZ Asana ekNa maihlaapkl savaaQalk 39 T@k maihlaa yaa pklp Atga t saGaTil Jaalalyaa Aah . tr maihlaa bacat gaTaal saGaTil Jaalalyaa ekNa maihlaapkl Anasaicat jaatitlla maihlaaca pmaNa savaaQalk Asana t 34 T@k [tk Aah . iDsabar 2014 AKr 10495 gaavamaQya 9 . 19 laaK maihlaa 68,162 svasahayyal gaTamaQya sahBaagal haliyaa . yaa maihlaacal ekNa bacat samaar \$. 237 . 13 kaTi hat . tr ekNa Atga t ivatirt kja \$. 656 . 23 kaTi hat . svasahayyal gaTanaa ivali tiya sasqaakDna \$. 576 . 90 kaTica kja inaLala . yaa janaainahaya sqaapna Jaalalyaa bacat gaTaal maihti t@ta E 01 maQya idlal Aah .

maharāṬṭīlā bacat gaṬ caLvaLi sadBaat maihlāa Aaiqak ivaKasa
mahamaDLaca³maivama⁷yaagadana

t@ta Ē 01

maivama sqaaplt yaaJanāa inahaya maihlāa svasahayyat bacat gaṬ va pvaga inahaya saBaasad
31 iDsabar 2014 pyat

Ana. Ē.	yaaJanāa	svasahayyat bacat gaṬ	saBaasad						
			Ana. jaṭl	Ana. janaatl	[tr maigaasa vagalya	Alp sa#yaak	BaṬ@yaa janaatl	[tr	ekNa
1	svala jayatl gana svarajagaar yaaJanāa	8,413	20,428	17,711	28,912	3,768	10,134	21,599	1,02,552
2	sveyeisaQda	2,759	3,449	14,516	9,197	1,926	3,088	5,584	37,760
3	maivama Ana. jaatl]pyaaJanāa Atgat	16,461	1,85,852	5,822	8,463	3,116	3,934	3,819	2,11,006
4	sveyesaval sasqaa Ana. jaatl]pyaaJanāa Atgat	3,897	43,972	643	1,087	380	1,034	545	47,661
5	maivama Aidveasal]pyaaJanāa Atgat	5,880	6,188	62,297	2,192	1,489	914	310	73,390
6	rmaa[maihlāa saxamaikrNa yaaJanāa	1,802	3,063	3,598	12,859	600	1,991	1,662	23,773
7	kīal saṬtk yaaJanāa	279	473	508	1,876	129	628	1,906	5,520
8	maihlāa svaavaLabana inaQal	160	1,156	208	453	321	315	1,305	3,758
9	tjaivanael	24,719	39,244	35,799	1,10,635	27,742	32,702	1,11,577	3,57,699
10	[tr	5,200	8,103	8,495	22,674	2,197	4,417	9,931	55,817
	ekNa	69,570	3,11,928	1,49,597	1,98,348	41,668	59,157	1,58,238	9,18,936

s~at Ā maharāṬṭīlā Aaiqak pahNaI, 201314, maharāṬṭīlāSaasana.

7⁷ maivamana sqaapna klalyaa maihlāa bacat gaṬcaL Aaiqak isqatl Ā

t@ta Ē.02 maQya 2009-10 t 2013-14 yaa kalaavaQalt maivamacyaa ivaivaQa yaaJanāa Atgat sqaapna Jaalalyaa bacat gaṬTacyaa Aaiqak
isqatlcal tpSallavaar maaihti dNyyat Aalal Aah.

t@ta Ē. 02

maivamana sqaapna klalyaa bacat gaṬcaL Aaiqak isqatl

Ana. Ē.	val'a	svasahayyat bacat gaṬ	ekNa bacat ³ kaṬl'	Atgat kja ³ kaṬl'	ivaṭtlye sasqaanal idlala kja ³ kaṬl'
1	2009-2010	51,793	94.49	267.30	---
2	2010-2011	57,733	146.00	420.00	312.00
3	2011-2012	61,072	176.00	493.00	384.00
4	2012-2013	64,226	190.00	527.18	424.16
5	2013-2014	68,162	237.13	656.23	576.90
	vaiṭīk sayat AiBaveQdl dr ³ %	7.10	30.39	25.17	16.61

iṬpĀ sana 200910 naQallā ivaṭtlye sasqaanal klalyaa kja prvazyaaal maaihti]plabQa naahI.
s~at Ā maharāṬṭīlā Aaiqak pahNaI, sana 200910 t 201314, maharāṬṭīlāSaasana.

maharaYTilla bacat gaT caLvaLI sadBaat maihlāa AaiQak iVaKasa
mahamaDLaca³maavama⁷yaagadana

t@ta E. 02 nasar 2009-10 maQya maavama 51,793, 2010-11 maQya 57,733 tr 201112 maQya 61,072 maihlāa bacat gaT sqaapna krNyaaT Aala Asana sana 2012-13, 2013-14 yaa vaYaaT sqaapna krNyaaT Aalalyaa bacat gaTacaL sa#yaa AnaEma 64,226 AaiNa 68,162 [tkl Aah . sana 2009-10 t 2013-14 yaa paca vaYaacyaa kalaavaQalt maavama sqaapna klalyaa bacat gaTamaQya 7.10 T@k vaaiYak saya@t AiBavaQdl drana vaaZ Jaalalal Aah . bacat gaTacyaa naaQyamaatna maihlāanal klalyaa bacatitcaa vaaiYak saya@t AiBavaQdl dr 30.39 T@k Asana Atgat kja va ivaltlyaa sasqaanal idlalyaa kjaacaa vaaiYak saya@t AiBavaQdl dr AnaEma 25.17 T@k va 16.61 T@k [tk hata . maihlāanal klalyaa bacat tpxaa sarasarl tina pTlpxaa AiQak Atgat kja prvaza krNyaaT Aalaa Aah . Ilyaacapmaana maihlāa bacat gaTanaa Ilyaanal klalyaa bacatlyaa va Atgat kja vyavaharacyaa AaQaaravar ivaltlyaa sasqaakDnahI kja prvaza hat Asana Atgat kjaacyaa tlanat ivaltlyaa sasqaanal klalyaa kja prvazyaca pnaaNa kmaL Aah .

8⁷ maavama maa f t rabaivaNyaaT yat Asalalyaa iVaivaQa yaaJanaa⁴ A

A⁷ iVaSaYa GaTk yaaJanaa³rmaa[maihlāa saxamal krNa yaaJanaa⁷ A

maharaYT/Saasanaacyaa saamaaijak nyaaya iVaBaagaWar Anasaicat jaaTtilla maihlāaca 20,250 svayasahayyaT bacat gaT sana 2003 t 2006 yaa kalaavaQalt tyar krNyaaT jabaabadarl maavamaLaa dNyaaT Aalal hatl . yaa yaaJanacal AmalabaJaavaNal sana 2003 pasana sapNa maharaYTtinaQya ekNa 430 tala@yaamaQalla 8883 gaavaamaQya maavama ijalha kayalaya va maavama krarbaQd klalyaa svayasaval sasqaamaa f t krNyaaT Aalalal Aah . pklpacyaa kalaavaQalt dairdya rYaKalalla maagaasavagalya maihlāanaa svayasahayyaT bacat gaTacyaa naaQyamaatna saGaTlt krNyaaT barabarca, ilaga samaBaava sacatnaa, kayaalinaak saaxarta, JVajakta, saamaaijak jaaNalva jaagatl yaa iVaivaQa GaTkacyaa AnaYagaana xamata vaQdlpr piSaxaNa maihlāanaa dNyaaT Aala . maihlāaca AaiQak jalvanaanaa JcavalNyaaT barabarca saamaaijak diVTkanaatna dKila maihlāaca sqaana Jcavaava yaadVTina iVaSaYa Bar dNyaaT Aalalal Aah . yaa yaaJana Atgat maaca 2007 AKr ekNa 20950 bacat gaTacaL inaimatl krNyaaT Aalalal Aah .

ba⁷ Aidvaasal iVaKasa pklp A

maharaYT/Saasanaacyaa Aidvaasal iVaKasa iVaBaagaWar Aidvaasal JpyaaJana Atgat Anasaicat jamaatilla maihlāaca 4600 svayasahayya bacat gaT tyar krNyaaT kama 74 tala@yaamaQalla 105 gaavaamaQya maavamaLaa dNyaaT Aala hat . hl yaaJanaa sana 2004 pasana zaNa, naaiSak, nadrbaar, cadpr, gaDicaralal, gaadlyaa, Amaravatl va yavatnaaL yaa Aaz Aidvaasal ijalhyaamaQya rabaivaNyaaT yat Aah . yaa yaaJana Atgat maaca 2007 AKr ekNa 2832 gaTacaL inaimatl krNyaaT Aalalal Aah .

k⁷ svaNa jayaTl gaama svarajagaar yaaJanaa⁴ maharaYT raja gaamaNa jalvanaannaTl AiBayaana⁴ A

ekailmak gaamaNa iVaKasa kayaEma, svayarajagaarasaaZl gaamaNa yavak piSaxaNa kayaEma, gaamaNa xa~ maihlāa va baalaivaKasa kayaEma, dSalaxa ivaihlr yaaJanaa, gagaa klyana yaaJanaa va gaamaNa Baagaatilla parpaik karagalraana saQairt hlyaar saca vaaTp yaaJanaa [. yaaJanaacyaa ek~lkrNaatna³bad k\$na⁷ 'svaNa jayaTl gaama svarajagaar yaaJanaa' id . 01 eipla 1999 pasana sapNa Baartat sa\$ krNyaaT Aalalal hatl . ha ek savaagalNa JpEma Asana IlyamaQya svayasahayya gaTamaQya gairbaaca saGaTna krNa, piSaxaNa, pt, kja, t~Saas~ malaBat saivaQaa AaiNa pNana yaasaarK svayarajagaaraca sava plA AtBat Aah . maavama yaa yaaJanacal AmalabaJaavaNal sana 2001 maQya zaNa ijalhyaamaQana klalal Aah . ekNa 31 gaamaNa ijalhyaamaQalla 4,625 gaavaamaQya sdr yaaJanaa maavama t f rabaivaNyaaT Aalal . maaca 2011 AKr yaa yaaJana Atgat maavama 10,024 bacat gaTacaL inaimatl klalal Asana IlyamaQya 1,17,894 maihlāaca saGaTna Jaalalal Aah . gaamaNa Baagaatilla dairdya inamaLanaasaaZl kd Saasanaana svaNa jayaTl gaama svarajagaar yaaJanaa evajal raVTIlyaa gaamaNa jalvanaannaTl AiBayaanaacal sa\$vaat klal Aah . gaamaNa Baagaatilla garlba AaiNa dlaxal t GaTkanaa rajagaar inaimatIsaaZl svayasacaailat saaiGak sasqaamaa f t ek~AaNaayaca maihlāaca kama AiBayaanaatna krNyaaT yat Aah . yaa gairbaaca saxamal krNa krNyaaasaaZl Ilyaca h@k, nyaaya, saavaJainak va saamaaijak savaa IlyacyaapyaT pahacaivaNa ha AiBayaanaatilla maihlāacaa Baaga Aah . h Ji YT saaQya krNyaaasaaZl maharaYT/Saasanaana saasaayaTl naadNal AiQainyama 1860 Atgat maharaYT/ raja gaamaNa jalvanaannaTl AiBayaanaacal sqaapna klalal Aah .

D⁷ svayaisaQda yaaJanaa⁴ A

kd Saasana prskt Jidra maihlāa yaaJanaa va maihlāa samaQdl yaaJanaa yaaca ek~lkrNa k\$na svayaisaQda hl saQairt yaaJanaa sana 200102 pasana paca vaYaaKirta sa\$ krNyaaT Aalal hatl . svayaisaQda yaaJanaa maharaYTt 19 ijalhyaatilla 36 tala@yaamaQya rabaivaNyaaT Aalal . yaa yaaJana Atgat maaca 2011 AKr 3208 bacat gaT kayart Asana yaamaQya 42,274 maihlāa saGaTlt Jaalyaa Aaht .

maharaYTatilla bacat gaT caLvaLI sadBaat maihlāa Aaiqak ivakasa
mahamaDLaca³maivama' yaagadana

[¹ t]aisvanal maharaYT gaamalNa maihlāa saxamalKrNa pkIp Ā

kvaL AaiqakdyTyaa sabaL haNaca prsa naahl, tr maihlāasah gaavaacahl saxamalKrNa Jaala pihja, yaasaazi maivamacyaa vatina rajyaat t]aisvanal maharaYTgaamalNa maihlāa saxamalKrNa pkIp rabaivalaa jaa t Aah. svayasahayya bacat gaTanal pilyak tala@yaat 200 bacat gaTamaaga eka laaksacailat saaQana kdacal J]BaarNal k\$Na maihlāacaa savaagalNa ivakasa GaDvana AaNaNyaaacaa pyalina yaa maaQyamaatna sa\$ Aah. Ilyaat saaQarNa tĀ laaksasqaa J]BaarNa, laGa ptpvrva savaa, J]pijavalKa AaiNa laGa J]Vaga, J]Vajakta ivakasa va maihlāaca saxamalKrNa va saamaaijak samaana tĀ yaa caar baabalvar ivaSaVa laxa dNyaa t ya t Aah. t@ta Ē 03 maQya t]aisvanal pkIp Atgat maaivamana klalyaa pgaticaa AaZavaa GaNyaa t Aalaa Aah. Ilyaanasaar maaca 2014 AKr yaa pkIp Atga t 66,159 svayasahayya bacat gaTaal sqapnaa Jaalalal Asana 8,98,805 maihlāaca saGaTna Jaalalal Aah. tsaca 315 laaksacailat saaQana kdacal sqapnaa maaivamana va savaaBaaval sasqaa yaanal klal Asana 266 kdacal inayamaanaasaar naadNal krlyaa t Aalalal Aah. maaivamana sqapna klalyaa yaa laaksacailat saaQana kdaca J]ipna \$ 10.09 kaTI [tk Aah.

t@ta Ē 3

maivamana t]aisvanal pkIp Atgat maaca 2014 AKr klalal pgati
31 maaca 2014 pyat

Ana. Ē.	J]pĒna	pgati
01	pkIp Atgat sqapna bacat gaTaal sa#yaa	66,159
02	ekNa maihlāacal sa#yaa	8,98,805
03	ekNa laaksacailat saaQana kd	315
04	naadNal Jaalalal laaksacailat saaQana kd	266
05	bak kDna paPt Jaalalal kja	\$ .580 kaTI
06	ivamaa kaZlalyaa maihlāacal sa#yaa	2,25,789
07	laaksacailat saaQana kdaca J]ipna	\$ .10.09 kaTI.

s~at Ā pgati Ahvaala 2013-14, t]aisvanal maharaYTgaamalNa maihlāa saxamalKrNa pkIp, maaivama.

[¹ Alpsa#yaaK maihlāa saxamalKrNa kayaĒma Ā

rajyaatilla Alpsa#yaaK bahla xa~at vaastvyaasa Asalalyaa Alpsa#yaaK laak samahatilla maihlāacyaa Aaiqak saxamalKrNaasaaZI Ilyaanāa bacat gaTacyaa maaQyamaaWar saGaTit k\$Na prsaa ptpvrva J]plabQa k\$Na dNa va Ilyaanāa J]Vajakt ivaYayal AavaSyak Asalalal naaihti J]plabQa k\$Na dvana IlyaaacyamaQya J]Vajaklyā kaSalya ivakisa t krlyaaacyaa ht na Alpsa#yaaK maihlāa saxamalKrNa kayaĒmaacal inaimati krlyaa t Aalalal Aah. yaa kayaĒmaacal Amalabajaavalal krNyaaacal jabaabadari maaivamaKD dNyaa t Aalal. maaivamana ha payaigak kayaĒna maba [ijalhyaa t rabaivalaa. yaa kayaĒmaacyaa AnaBavaa natr maharaYT/rajya Saasanaacyaa Alpsa#yaaK ivakasa ivaBaagaana Saasana inaNyāa Ē. Aivaiva 2009Āp. Ē. 14Āka9 id. 28 fbavaarl 2012 nasaar rajyaatilla 10 ijalhyaatilla 13 Alpsa#yaaK bahla kayaxa~at 2,600 bacat gaTaal inaimati krNyaaacaa inaNyāa GaNyaa t Aalaa. yaamaQya maba [zaNa, naaiSaK, pNa, saagalal, Aargaabaad, prBaNal, naadD, vaaiSama AaiNa naagapr [ijalhyaaacaa samaavaSa Aah. yaa kayaĒmaacyaa rNainatImaQya i~striya sasqaalimaK baaQaNaI klalal Asana saGaTit svayasahayya t bacat gaT, vasti ivakasa saimati va laaksacailat saaQana kdacaa samaavaSa Aah. sasqaalimaK baaQaNaI, J]pijavalKa ivakasa va baaJaarpz vyavasqaa, saxma ptpvrva savaa, maihlāasaaZI Aaragya savaa va saamaaijak jaanlva jaagati AaiNa pkIp vyavasqaapna va Amalabajaavalal h yaa kayaĒmaaca ma#ya GaTk Aah.

sasqaalimaK baaQaNaI GaTkamaQya maihlāacyaa xama t vaQdi piSaxaNaavar Bar dNyaa t Aalaa Aah. yaamaQya 28,478 maihlāapki 26,070 maihlāanaa sakIpnaa piSaxaNa, 7,312 maihlāanaa laKapistka piSaxaNa, 3,600 maihlāanaa jaDr ivaYayak piSaxaNa va 4,950 maihlāanaa AnaBava ³BaT' piSaxaNaWar bacat gaTacyaa pgaticaa AnaBava dNyaa t Aalaa Aah. bacat gaT sqapna Jaalyaapasana 08 t 12 maihnyacyaa kalaavaQatilla bacat gaTanaa ptpvrva yaasaazi pa~ Qa\$Na sana 2013-14 maQya 192 bacat gaTanaa bakmaa ft \$ .1.45 kaTica Aqasahayya J]plabQa k\$Na dNyaa t Aala. Alpsa#yaaK GaTkatilla maihlāaca Aaragya ivaYayak pSna va saamaaijak sanasyaa yaaivaYayal IlyaaacyamaQya jaanlva jaagati krNyaaavar AiQak Bar dNyaa t Aalaa Aah. maihlāasaaZI 12 ihmaaglaabalna tpasaNaI iSabalratna 2,800 maihlāacal tpasaNaI va J]pcaraacaa laaBa dNyaa t Aalaa Aah. maihlāanaa Aaragya ivaYayak saivaQaacal maaihti dvana Aaragya ivaYayak madtisaaZI knvhjanaWarra 'rajalva gaaQaljalvanadayaI Aaragya yaajanaa' ca hIqa kaD 170 kTbaanaa imaLvana dNyaa t Aala Aah.

[¹ maaivama maihlāa pagaNa ³Gar' yaa janaa Ā

svayasahayya bacat gaTamaQya saGaTit Jaalyaana tr maihlāa bacati saabat Atgat dvaanagaavaNa va Ilyaaaca barabar CaTmaaz vyavasaaya krNyaaasa pZakar

maharaYTatila bacat gaT caLvaLI sadBaat maihlāa Aaiqak ivakasa
mahamaDLaca³maavama⁷yaagadana

Gatat. ASaavaLI vagavagaLya kaSalyapr piSaxaNaaca Aayaa jana krNa, maihlāanaI Jlipaidt klalyaa naalālaa baajarpz imāLvana dNa, tsaca maihlāa Jlipaidt krt Asaalyaa naalācal gaNavāhita va ikmat vaaZivaNyacyaa dYTina Ilyaavar yaagya ti piĒyaa krNa, gaNavāhita tpaśaNaI, tyar naalālaa ivaiĒsaazi caagala pikga krNa, ASal ek naa Anak Ji_YT na jar samaar zvana maavama pagaNa Aqaa t maavama Garacal sakIpnaa maavama t f ijalha patLlvar rabaivaNyaa t ya t Aah.

maavama maihlāa pagaNa yaa janacal zLk vaiSaTYa Ā

maavama Gar yaajana Atgat ijalha patLlvar maihlāasaazi ekaca izkaNaI piSaxaNa kd, vasa ti gah, Jlipadna kd, vaVklyā savaa va maagadSana kd, paLNa Gar Aid. saivaQaa JplabQa hatila. maavama maihlāa pagaNa hi naal sakIpnaa kahl gaavaa t payaigak t Ilyaavar rabaivalal Asana Aaya fD iSaYTmaDLana yaa baabalca ivaSaYa katk klā Aah. saQyaa rajyaat BaDara, gaDicaralal, vaaiSana va ihgaalal yaa caar izkaNaI maavama pagaNa hi yaa janaa maavama t f rabaivalal jaat Aah.

9⁷ inaYkYa Ā

1. gaamaNa Baagaa tilla AiSaixat maihlāanaa 'cala AaiNa mala' cyaa caaKTitna baahr kaZt Ilyanaa bacat gaTacyaa maaQyamaatna sva tĀcyaa payaavar saxamaNa JBa krNyaa ivaQaayak kaya maihlāa Aaiqak ivakasa mahamaDL krit Aah.
2. maihlāa Aaiqak ivakasa mahamaDL sava stratilla dbala, garlba, garja, ivaQavaa, pirt@Ilyaa Aadl. saar#yaa saanaaijakdYTya dIaxalt maihlāanaa kdsqaanal zvana Ilyacyaa kTbaacaa savaagaNa ivaKasa GaDivaNyasaazi Aivart kayart Aah.
3. mahamaDLacyaa maaQyamaatna gaavaa tilla pilyak vaaDlvasitl bacat gaTanaa jaaDlal galal Asalyana ivaivaQa JpĒmaatnaĀyaa janaatna maihlāacyaa kTbaalāa Aaiqak pazbaL imaLala Asana maihlāacaa Aaiqak payaa Ba@kna banalāa Aah.
4. SaasaiKya va ASaasaiKya sasqaSal samavayata Baagaldarl piĒyat maavama kayart Asalyana rajyaatilla jaastit¹jaast maihlāanaa ivakasaacyaa pvaahat AaNaNyaa kama KDapaDI mahamaDLa kDna maaZYaa pmaNaavar hatanaa idsat Aah.
5. maihlāa bacat gaT caLvaLIcyaa maaQyamaatna maihlāacaa Aaiqak, saamaai jak, rajaklyā va SaxaiNak ivakasa hat Asana gaamaNa Aqavyavasqaacaa ivakasa hanlyasa madt hat Aah. yaadYTina maihlāa bacat gaT caLvaLIlaa ivaSaYa mahiva Aah.

sadBa Ā

1. AapT, ja. Sa. ³maaca 2001⁷ Ā AatrraYTlyā maihlāa idnaainamaltana maihlāa ivakasaacal vaaTcaala, yaa janaa, Ak 8, p. Ē. 24.
2. GaaDK, inaSaāt ³2011⁷ Ā svayasahayya ta gaTaca ivakasaalma k yaagadana va samasyaacaā icaikisak AByaasa kjaat talaka, ApkaiSat ema. if la. laGaSaaQa pbaQa, ya. ca. ma. na. ivaVaplz, p. Ē. 2.
3. Khurud, B.S.(2008): The Impact of Swarnjayanti Gram Swarojgar Yojana on Employment Generation in Rahuri Taluka, A Minor Research Project, U.G.C.Western Circle, Pune.
4. maharaYT/Saasana, maharaYT/ical Aaiqak pahNaI, 2009-2010 t 2013-2014.
5. maharaYT/Saasana, maihlāa va baala ivakasa ivaBaaga, maihlāa QaarNa 2014.
6. maihlāa Aaiqak ivakasa mahamaDL, t jaisvanal maharaYT/gaamaNa ivakasa kayaĒma, pga ti Ahvaala, 2013-14.
7. maLaanai, ema. ya. ³Aa@Ta 2007⁷ Ā svayasahayya ta bacat gaT sakIpnaa, svaSp AaiNa vaiSaTYa, yaa janaa, Ak 3, p. Ē. 11.
8. www.maharashtra.gov.in
9. www.mavimindia.org
10. www.rural.nic.in
11. www.womenchild.maharashtra.gov.in